

Стельмашук Жанна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-2368-4209,
e-mail: zhanna.stelmashuk@rshu.edu.ua

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИРІШЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ ТА ЗАДАЧ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ

Анотація. У статті на основі здійсненого теоретичного аналізу розглянуто сутність понять «педагогічна ситуація» та «педагогічна задача».

Встановлено, що педагогічна ситуація у цілому трактується в наукових джерелах як стан педагогічного процесу, в якому є розбіжність між бажаним і реальним, досягнутим у формуванні особистості. Доведено, що педагогічна задача є результатом усвідомлення суб'єктом виховання в педагогічній ситуації необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання.

З'ясовано, що готовність майбутнього вчителя початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ являє собою інтегровану якість особистості, результат професійної підготовки, що відображає позитивну мотивацію до вирішення педагогічних ситуацій та задач, запас професійних знань, умінь і навичок, практичного досвіду з питань вирішення педагогічних ситуацій та задач, а також наявність особистісних якостей, необхідних для їх розв'язання.

Обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ (умотивоване використання педагогічних ситуацій та задач під час формування фахових компетентностей у майбутніх учителів початкових класів під час освітнього процесу у ЗВО; використання освітнього потенціалу навчальних дисциплін, зокрема «Педагогічної майстерності» для формування готовності до вирішення педагогічних ситуацій і задач у майбутніх учителів початкової школи; упровадження в освітній процес закладу вищої освіти активних форм, методів та засобів формування готовності до вирішення педагогічних ситуацій і задач у майбутніх учителів початкової школи).

Ключові слова: педагогічна ситуація, педагогічна задача, готовність, майбутні учителі початкової школи, вирішення педагогічних ситуацій і задач, педагогічні умови.

Постановка проблеми. Успіх професійної діяльності майбутнього учителя початкових класів значною мірою залежить від здатності ефективно вирішувати педагогічні ситуації та задачі, які є невід'ємною частиною освітнього процесу в НУШ.

Використання педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі ЗВО, уміння їх вирішувати дає змогу підготувати здобувача освіти до виконання своїх професійних обов'язків, виконання трудових функцій, передбачених нормативними актами. Так, у професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу середньої освіти» (2020) однією із здатностей емоційно-етичної компетентності названо «здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу» (2020, с. 17), що буде ускладненим, якщо вчитель неспроможний ефективно вирішувати виникаючі педагогічні ситуації та задачі. Окрім того, вирішення педагогічних ситуацій передбачено складовою III заключного етапу сертифікації вчителів. Відтак, професійна підготовка у закладі вищої освіти повинна передбачати створення відповідних умов для формування такої готовності.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Сутність та класифікації педагогічних ситуацій та задач були та є предметом наукових доробок українських учених Н. Дяченко (2015), В. Каплінського (2015), Л. Мільто (2013), О. Матвієнко (2016), І. Мельникової, Ю. Кравченко (2013), І. Осадченко (2017) та ін.

Н. Дяченко (2015), О. Кіліченко (2014), Л. Мільто (2013), І. Осадченко (2011), О. Печко (2015) та ін. присвятили свої праці дослідженню проблеми підготовки майбутнього педагога до вирішення педагогічних ситуацій і задач. Однак наразі недостатньо дослідженою залишається проблема формування готовності вчителя початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій і задач в освітньому процесі НУШ.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови формування готовності вчителів початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій і задач в освітньому процесі НУШ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз Українського педагогічного енциклопедичного словника (2011, с.424) дав змогу констатувати наявність поняття «ситуація педагогічна» – «стан педагогічного процесу, в якому є розбіжність між бажаним і реальним, досягнутим у формуванні особистості. Ланцюжок ситуацій педагогічних, по-суті, утворює педагогічний процес».

Натомість І. Мельникова та Ю. Кравченко визначили педагогічні ситуації як «неординарні психолого-педагогічні взаємини, що виникають між учителем і учнем або групою учнів, що вимагають від вчителя оперативного творчого рішення» (Мельникова, Кравченко, 2013). Характерною ознакою педагогічної ситуації виступає наявність суперечностей між педагогічною метою та можливостями її досягнення.

Отже, у педагогічних джерелах педагогічні ситуації розглядають як фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим та бажаним рівнями освіченості й вихованості учнів і дитячого колективу, які

враховує вчитель у виборі способів впливу для стимулювання розвитку особистості.

Про педагогічну задачу можна говорити у тому випадку, коли педагог бачить її, зауважує і ставить завдання вирішити – дати оцінку певному факту, розкрити мотиви поведінки вихователя або вихованця, знайти вихід з тієї чи іншої психологічної ситуації, знайти найбільш правильний підхід до вирішення педагогічної проблеми.

Шляхом узагальнення результатів наукових пошуків у ракурсі предмету дослідження під готовністю майбутніх учителів початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій і задач розуміється інтегрована якість особистості, сформована внаслідок професійної підготовки, що відображає позитивну мотивацію до вирішення педагогічних ситуацій та задач, прагнення до фахової самореалізації, підґрунтям яких є запас професійних знань, умінь і навичок, практичного досвіду з питань вирішення педагогічних ситуацій та задач, а також наявність особистісних якостей, необхідних для їх розв’язання, уміння здійснювати самоаналіз результатів педагогічних дій, зіставляючи їх з поставленою педагогічною метою (Пилипюк, 2022, с. 85).

У нашому дослідженні педагогічні умови – це зовнішні та внутрішні обставини, пов’язані з організацією освітнього процесу в університеті, під час якого в здобувачів вищої освіти формуються загальні знання, уміння і навички, без яких неможливе вирішення педагогічних ситуацій та задач у практиці НУШ.

Результати аналізу наукових психолого-педагогічних джерел з питань вирішення педагогічних ситуацій та задач у майбутніх учителів початкової школи, діагностики здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта дали нам можливість виділити педагогічні умови, дотримання яких, на нашу думку, сприятиме формуванню у майбутніх учителів початкової школи готовності до вирішення педагогічних ситуацій і задач.

Першаумова – умотивоване використання педагогічних ситуацій та задач під час формування фахових компетентностей у майбутніх учителів початкових класів під час освітнього процесу у ЗВО – передбачає розвиток інтересу здобувачів освіти до майбутньої педагогічної діяльності та мотивації до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ; розуміння значущості та необхідності формування професійних умінь, зокрема умінь ефективного вирішення педагогічних ситуацій та задач.

Оскільки мотиваційна сфера особистості відображає інтерес до певної проблеми, потреби у ній, то необхідно сформувати у майбутніх учителів початкової школи стійкий інтерес до проблеми вирішення педагогічних ситуацій і задач в освітньому процесі НУШ, а також важливо, аби він переріс у потребу та була поставлена чітка мета діяльності.

Науковий пошук дав змогу зробити висновок, що активний інтерес формується в результаті поєднання внутрішньої мотивації, зовнішньої мотивації, та мотивації, пов’язаної з перспективою, а також мінімізації чинників, що знижують рівень мотивації.

Слід пам’ятати, що внутрішня мотивація породжується предметною діяльністю і пов’язана з конкретним змістом діяльності (емоційність, новизна,

динамічність, цікаві методи навчання і т. д.). Тому для формування позитивної мотивації необхідно враховувати індивідуальні особливості та інтереси здобувачів освіти, що у свою чергу, забезпечується видами діяльності та спілкування, які пропонуються викладачем під час занять.

Слід зазначити, що важливу роль у формуванні готовності майбутніх учителів початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ мають практично усі навчальні дисципліни, спрямовані на формування фахових компетентностей, як-то: «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Теорія і методика виховання» та ін. Вважаємо, що значний потенціал має «Педагогічна майстерність», оскільки педагогічні ситуації та задачі є незамінною частиною та умовою засвоєння кожної теми означеного курсу. Тому до змісту навчальних дисциплін фахової складової доцільно включити відповідні теми та передбачити систему педагогічних ситуацій і задач різних видів, їх аналіз, моделювання та розв'язання. Це є другою педагогічною умовою.

Під час освоєння цих навчальних дисциплін варто взяти до уваги навчально-методичні посібники та статті, автори яких дають теоретичний аналіз проблеми, знайомлять з практикою вирішення педагогічних ситуацій та задач в сучасному освітньому просторі, як-то: «Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи» (Осадченко, 2011), «Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач» (Мільто, 2013), «Розв'язування навчальних ситуацій як спосіб організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи» (Кіліченко, 2014), «100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення» (Каплінський, 2015), «Розв'язання педагогічних ситуацій – і наука і мистецтво» (Осадченко, 2017) та ін.

Для формування кожної зі складових готовності до вирішення педагогічних ситуацій і задач у майбутніх учителів початкової школи доцільним буде застосування як традиційних, так і активних інноваційних форм, методів та засобів, що є третьою виділеною нами умовою.

Варто наголосити на значному потенціалі системи занять, що передбачає застосування лекцій, міні-лекцій, дискусій, дебатів, рефлексії, інтерактивних вправ, рольових ігор, case-study, swot-аналізу тощо.

Особливо важливе значення для формування готовності здобувачів освіти вирішувати педагогічні ситуації мають дискусійні та інтерактивні методи навчання. Значення дискусійних методів (групова дискусія, розгляд педагогічних ситуацій з практики, аналізу ситуацій морального вибору тощо) полягає у тому, що майбутні учителі навчаються чітко виражати свої думки й відстоювати їх в ситуаціях, коли стикаються кілька точок зору, є кілька варіантів вирішення педагогічної ситуації чи задачі.

Дискусії та дебати сприятимуть оволодінню прийомами міжособистісного спілкування, розвивають вербальні та невербальні засоби комунікації, сприяють набуттю умінь конструктивно вирішувати різні педагогічні ситуації та задачі.

Цінним буде моделювання професійних педагогічних ситуацій для відпрацювання у здобувачів освіти здатності практично діяти, застосовувати

індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності.

Дослідниця Н. Дяченко зауважує, що застосування «методу конкретних ситуацій може допомогти з однієї сторони описати (чужий) досвід, а з іншого – програти або виробити свій власний. Конкретні ситуації та їх обговорення в аудиторії надають можливість ознайомлення з підходами до розв’язування проблеми з різних позицій – знання справи, досвіду, спостерегань. Необхідним вважається навчитися приймати правильні рішення, що можливе лише за умови великої кількості їх прийняття» (Дяченко, 2015).

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів доцільним є застосування банку ситуаційних вправ (завдань), які розглядаються як вирішення: ціннісно-змістових проблем (в основу покладено суперечності між загальнолюдськими цінностями і прагненням до досягнення матеріального благополуччя й суспільного визнання; ціннісно-сміслових конфліктних ситуацій об’єктивної й суб’єктивної реальності, джерелом яких є розмаїття проблем і ситуацій життєдіяльності особистості – освітніх, професійних та ін.; рефлексивних ситуацій, що сприяють усвідомленню особистої відповідальності здобувача освіти за наслідки власних дій і прийнятих рішень; ситуацій, що спрямовуються на виховання в здобувачів освіти професійного такту, регуляцію власного емоційного стану; ситуаційних вправ на прийняття рішення, які спонукають здобувачів освіти поглянути на професійну дилему зсередини, з позиції особи, яка приймає рішення, а не тільки виступати у ролі судді чи критикувати інших (Волкова, 2018, с. 65–66).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, врахування обгрунтованих вище педагогічних умов формування готовності вчителя початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій і задач в освітньому процесі НУШ сприятиме вирішенню означеної проблеми, однак не вичерпує усіх можливостей щодо розвитку досліджуваного феномену під час професійної підготовки майбутніх педагогів. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні інноваційних методів формування такої готовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. (2020). Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv> (дата звернення 10.05.2023).

Гончаренко, С. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. 2-ге вид., допов. й виправ. Рівне: Волинські обереги. 552 с.

Мельникова, І., Кравченко, Ю. (2013). *Педагогічні задачі і методика їх розв’язання: навч. посібник*. Ніжин: ПП Лисенко М. М. 174 с.

Пилипюк, Н. (2022). *Сутність та компоненти готовності майбутніх учителів початкових класів до вирішення педагогічних ситуацій та задач в освітньому процесі НУШ*. Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Рівне, 28 квітня 2022 р. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет. СС. 85–86.

Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач: навч. посіб. /Л. О. Мільто. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 156 с.

Каплінський, В. (2015). *100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення: навч. посіб. для майбут. вчителів*. 6-е вид. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 80 с.

Дяченко, Н. (2015). *Формування вмінь розв'язувати педагогічні задачі у майбутніх викладачів педагогіки на магістерському рівні*. Кандидат педагогічних наук. Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Кіліченко, О. (2014). Розв'язування навчальних ситуацій як спосіб організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 51. С. 6–11.

Матвієнко О.(2016). *Педагогічні ситуації та задачі як засіб підготовки до професійної діяльності*. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10734/Matviienko%20Olena%2C%202016%2C%20%20India.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 23.10.2022).

Мельникова, І., Кравченко, Ю. (2013). *Педагогічні задачі і методика їх розв'язання: навч. посібник*. Ніжин : ПП Лисенко М. М. 174 с.

Осадченко, І. (2011). *Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : монографія*. Умань : ПП Жовтий. 414с.

Осадченко, І. (2017). Розв'язання педагогічних ситуацій – і наука, і мистецтво. *Учитель початкової школи*. №7. С. 16–21.

Печко, О. (2015). *Формування професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій*. Кандидат педагогічних наук. Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка.

Волкова Н. (2018). *Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник*. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля. 360 с.

REFERENCES

Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020). *Profesiyniy standart za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity"* [Professional Standard for the Profession "Primary School Teacher of a General Secondary Education Institution"]. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv> (data zvernennia 10.05. 2023). [in Ukrainian]

Honcharenko, S. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Encyclopaedic Dictionary]. 2-he vyd., dopov. y vyprav. Rivne: Volynski oberehy. 552 s. [in Ukrainian]

Melnykova, I., Kravchenko, Iu. (2013). *Pedahohichni zadachi i metodyka yikh rozv'iazannia: navch. Posibnyk* [Pedagogical Problems and Methods of Their Solution: a Textbook]. Nizhyn : PP Lysenko M. M. 174 s. [in Ukrainian]

Pylypiuk, N. (2022). *Sutnist ta komponenty gotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasivdo vyrishennia pedahohichnykh sytuatsii ta zadach v osvritnomu protsesi NUSH* [The Essence and Components of Future Primary School Teachers' Readiness to Solve Pedagogical Situations and Tasks in the Educational Process of NUSH]. Profesiiniy rozvytok pedahoha: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Rivne, 28 kvitnia 2022 r. Rivne: Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet. SS. 85–86. [in Ukrainian]

Teoriia i tekhnolohiia rozviazannia pedahohichnykh zadach: navch. posib. [Theory and Technology of Solving Pedagogical Problems: a Textbook]. /L. O. Milto. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2013. 156 s. [in Ukrainian]

Kaplinskyi, V. (2015). *100 skladnykh sytuatsii na urokakh ta poza urokamy: shukaemo rishennia: navch. posib. dlia maibut. vchyteliv* [100 Difficult Situations in and out of the Classroom: Looking for the Solutions: a Manual for Future Teachers]. 6-e vyd. Vinnytsia: TOV “Nilan-LTD”. 80 s. [in Ukrainian]

Diachenko, N. (2015). *Formuvannia vmin rozviazuvaty pedahohichni zadachi u maibutnikh vykladachiv pedahohiky na mahisterskomu rivni* [Formation of Skills to Solve Pedagogical Problems in Future Teachers of Pedagogy at the Master's Level]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Instytut vyshchoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. [in Ukrainian]

Kilichenko, O. (2014). *Rozviazuvannia navchalnykh sytuatsii yak sposib orhanizatsii profesiinoy pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly* [Solving Educational Situations as a Way of Organising Professional Training of Future Primary School Teachers]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly. Vypusk 51.* S. 6–11. [in Ukrainian]

Matviienko O.(2016). *Pedahohichni sytuatsii ta zadachi yak zasib pidhotovky do profesiinoy diialnosti* [Pedagogical situations and tasks as a means of preparation for professional activity]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10734/Matviienko%20Olena%2C%202016%2C%20%20India.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennia: 23.10.2022). [in Ukrainian]

Melnikova, I., Kravchenko, Yu. (2013). *Pedahohichni zadachi i metodyka yikh rozviazannia: navch. Posibnyk* [Pedagogical Problems and Methods of Their Solution: a Textbook]. Nizhyn : PP Lysenko M. M. 174 s. [in Ukrainian]

Osadchenko, I. (2011). *Teoriia i praktyka sytuatsiinoho navchannia u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly : monohrafiia* [Theory and Practice of Situational Learning in the Training of Future Primary School Teachers: a Monograph]. Uman : PP Zhovtyi. 414 s. [in Ukrainian]

Osadchenko, I. (2017). *Rozviazannia pedahohichnykh sytuatsii – i nauka, i mystetstvo* [Solving Pedagogical Situations - a Science and an Art]. *Uchytel pochatkovoi shkoly.* No7. S. 16–21. [in Ukrainian]

Pechko, O. (2015). *Formuvannia profesiinoho myslennia maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury zasobamy pedahohichnykh sytuatsii. Kandydat pedahohichnykh nauk* [Formation of Professional Thinking of Future Physical Education Teachers by Means of Pedagogical Situations]. Chernihivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. T. H. Shevchenka. [in Ukrainian]

Volkova N. (2018). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: navchalno-metodychnyposibnyk* [Interactive Learning Technologies in Higher

Education: a Study Guide]. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia. 360 s. [in Ukrainian]

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF FUTURE
PRIMARY SCHOOL TEACHERS' READINESS TO SOLVE
PEDAGOGICAL SITUATIONS AND PROBLEMS IN THE
EDUCATIONAL PROCESS NUSH**

Zhanna Stelmashuk

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory
and Methods of Education,
Rivne State University of Humanities,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2368-4209,
e-mail: zhanna.stelmashuk@rshu.edu.ua

Abstract. The article considers the essence of the concepts of “pedagogical situation” and “pedagogical problem” on the basis of theoretical analysis.

It has been established that the pedagogical situation is generally interpreted in scientific sources as a state of the pedagogical process in which there is a discrepancy between the desired and the real, achieved in the formation of personality. It is proved that the pedagogical task is the result of the subject's awareness of the need to develop a system of professional actions and take them for implementation in a pedagogical situation.

It is found that the readiness of a future primary school teacher to solve pedagogical situations and problems in the educational process of the New Ukrainian School is an integrated quality of personality, the result of professional training, which reflects a positive motivation to solve pedagogical situations and tasks, a stock of professional knowledge, skills, practical experience in solving pedagogical situations and tasks, as well as the presence of personal qualities necessary for their solution.

The pedagogical conditions for the formation of future primary school teachers' readiness to solve pedagogical situations and tasks in the educational process of the NUSH are substantiated (motivated use of pedagogical situations and tasks in the formation of professional competencies of future primary school teachers during the educational process in higher education; use of the educational potential of academic disciplines, in particular “Pedagogical skills” to form readiness to solve pedagogical situations and tasks in future primary school teachers; introduction of

Keywords: pedagogical situation, pedagogical problem, readiness, future primary school teachers, solving pedagogical situations and problems, pedagogical conditions.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2023 р.